

FRONT-LINE

Tomaž Šalamun

Otrok in jelen

Založba Wieser, Celovec-Salzburg 1990

Dosedanjih petindvajset, če sem dobro štel, Šalamunovih pesniških zbirk (upoštevaje le slovenske izdaje) utegne ob znani izjavi Dušana Pirjevca, da pesniški teksti niso več privilegirano mesto poezije, delovati več kot izzivalno. Samo v osemdesetih letih, ko je v tukajšnji publicistiki začela odmevati Barthova krilatica o *izčrpanosti literature* in ko so v zvezi s krizo modernizma med drugim oživele tudi debate o t. i. koncu poezije (ki imajo seveda precej daljšo zgodovino), je Šalamun objavil kar osem knjig pesmi. Takšna malodane nepregledna pesniška produkcija je že sama po sebi nekaj blasfemičnega, na glavo postavlja ustaljeno in več ali manj mitologizirano prepričanje o »zakovitosti« pisanja poezije, npr. o pesnikih, ki »umirajo mladi«, iz njihove zapuščine pa kljub drugačnim predsmrtnim željam sorodniki in prijatelji sestavijo prvo in zadnjo, a toliko bolj pomembno knjigo, veliki tekst.

Šalamun je glede na svoj bibliografski opus gotovo eden najbolj zgovornih slovenskih poetov vseh časov, ob tem pa je paradoksalno predvsem to, da je za povprečno literarno zavest še zmeraj predvsem avtor ene knjige — svojega prvenca. Nemalo zaslug za to ima nedvomno instanca literarne zgodovine, ki po svoji notranji logiki na prvo mesto postavlja vselej tisto, kar je v nekem času — vsaj kar se literature tiče — najbolj radikalno, prelomno, inovativno in kar v sistemu neke nacionalne književnosti deluje najbolj »subverzivno«, s tem pa tudi produktivno za naprej. Potemtakem je razumljivo, da je Šalamunovo ime še danes za marsikoga predvsem sinonim za začetke avantgardno modernistične poezije na Slovenskem, to dejstvo prikriva kasnejše metamorfoze, ki jih je doživelo njegovo pesništvo, a hkrati tudi onemogoča neobremenjeno branje Šalamunove najnovejše poezije, torej poezije, ki nastaja četrto stoletja po izidu njegovega razvpitega prvenca *Poker*. *Poker* ni napovedal — pa tudi udejanil — samo preloma s starejšo slovensko poezijo, ki je bila zavezana še intimističnemu sentimentu in humanistični ideologiji, ampak je v svojem času pomenil tudi brezobziren napad na temeljne vrednote staroslovencev, kot so Narod, Jezik in Domovina, pisane kajpada z veliko začetnico. Vendar vprašanje o Šalamunovem pesništvu, kot se zastavlja z današnje perspektive, ne more biti več vprašanje o subverzivnosti njegovega pisateljskega projekta, pač pa gre za vprašanje o Tomažu Šalamunu kot klasiku slovenskega modernizma, ne nazadnje tudi o tem, na kakšen način danes odigrati partijo *pokra* in katere adute izigrati.

Tolikokrat citirana in antologijska Šalamunova pesem iz njegovega prvenca, ki se začneja z znamenitima verzoma: Utrudil sem se podobe svojega plemena / in se izselil. in se sklenc z besedami Moj svet bo svet ostrih robov. / Krut in večn., bi v začetku devetdesetih let le stežka obveljala za programatsko besedilo, pod katerega

bi se bil pripravil podpisati večji del mlajšega literarnega občestva. Pa ne samo zaradi avtopoetične mrzlice, ampak predvsem zaradi načelne odpovedi vsakršnemu radikalizmu, negaciji literarne tradicije, »ostrim robovom« itd. Velja opozoriti, da je do tovrstnega »mehčanja« brezkompromisne pesniške drže sčasoma prihajalo že znotraj samega Šalamunovega pesniškega opusa, vendar na tem mestu žal ni prostora za natančnejšo analizo teh razvojnih sprememb, ki pa bi — resnici na ljubo — zaradi malodane epskih razsežnosti njegovega opusa tako za pisca kot za bralca utegnili biti precej utrujajoča. Kot sem že dejal, je branje Šalamunove današnje poezije obremenjeno z njegovo več kot pomembno vlogo v herojskih časih modernizma, ki je ni moč kar tako postaviti v oklepaj. Ali povedano z drugimi besedami: vprašanje o Šalamunovi poeziji je hkrati tudi vprašanje o slovenskem pesniškem modernizmu, ki doživlja v našem času posebno usodo, povezano predvsem s tistim, čemur pravimo »težave s poezijo«. Morda je eden razlogov za nelagodje literarnih kritikov in interpretov ob srečevanju z novejšim Šalamunovim pisanjem ravno nerazčiščen odnos do modernistične pesniške teorije in prakse, poleg tega odprtost in ekstenzivnost njegovega opusa pravzaprav onemogočata fiksiranje interpretativnih mrež, modelov in postopkov, kar je nedvomno prva med obsesijami kritičkega uma.

Šalamunovo pesništvo potemtakem predstavlja problem, to seveda še ne pomeni, da je problematično tudi sámo. Pač pa se ob siloviti ekspanzivnosti njegove pisave verjetno marsikateremu bralcu zastavlja niz vprašanj, na katera vsaj na prvi pogled ni razvidnega in enosmiselnega odgovora. Predvsem, kaj pravzaprav sploh vodi in usmerja Šalamunov *opus magnum*, kako je ob takšni pesniški hiperprodukciji sploh moč ostati »nepokvarjen« in vztrajati na neposrednosti in »spontanosti« lirskega zapisa, kako ostati začuden in pisati ravno iz začudenosti; kako je starogrška beseda *thaumazein* tudi po več kot četrstoletni pesniški praksi še vedno lahko temelj Šalamunove poezije in nasploh konstitutivna za njegov pesniški univerzum, sicer kreacijo — od vsega začetka naprej in z redkimi izjemami — prvoosebnega lirskega Jaza? *Modus vivendi* Šalamunovega pesniškega Jaza, kakršnega srečamo tudi v zbirki *Otrok in jelen*, ni pogojen s kakšnim od metafizičnih atributov, ne participira v resnici takšne ali drugačne transcendence, pač pa le v resnici neposredno dane realitete in trenutka, v katerem živi. Od tod nezaključnost in odprtost te poezije, ki s svojo neizčrpno slo vedno znova preseneča. Ker ne pozna pesniškega programa, kakršen je bil značilen za klasično pesništvo, niti ne želi biti »čutno svetenje ideje«, kar bi zahtevalo teleološko strukturiranost, je Šalamunova poezija obsojena na spiralasto kroženje in na *večno vračanje enakega*. Ni utemeljena v razliki med človeško eskistenco in njej sovražnim svetom, ki je značilna npr. za Zajčevo ali Strniševo poezijo in ki omogoča, da poezija postaja »medij« višje »resnice«, pesnik pa njen varuh in svečenik, ampak v ukinjanju meje med »empirično« in »pesniško« dejanskostjo. To ima za posledico poetsko produkcijo, umeščeno znotraj realitete in njenega jezika. Vsaj na načelni ravni tako odpadejo tradicionalni dualizmi, hkrati pa postane bistveno drugačen status pesništva in tudi pesnika, ki ne more biti več metafizični heroj.

V katerokoli duhovno ali geografsko pokrajino pesniški Jaz odpotuje, vedno sreča le samega sebe; hkrati uživa in trpi v iskanju izgubljenega časa in v sestavljanju mozaika lastnega obraza, ki pa ga nikoli ne more povsem dokončati. Temu ustrezen je jezik — tudi v *Otroku in jelenu* srečamo še zmeraj tipično šalamunovsko mešanico vsakdanjega in vzvišenega; prepletajo se hlastni asociativni nizi, čutne senzacije, nezaključene podobe, meditativni drobci, ironično-satirični podtoni, fizika in metafizika, aristokratska melanholija in plebejski vitalizem, pulziranje bolečine in užitka, erosa in seksusa. Vsa ta kaotična zmes, ki iz verza za verz izžareva neusahljivo in po-

lagoma že kar strah vzbujajočo pesniško energijo, skupaj s prepuščanjem nezadržnemu toku jezika onemogoča, da bi Šalamunovo poetiko zvedli na en sam imenovalec. Pesniški Jaz kroži okrog samega sebe ali pa se brez distance prepušča senzacijam, ki se mu ponujajo, toda nikoli se ne more zares ustaliti. Tudi ko se prepusti estetski kontemplaciji, ga nezadržni tok jezika že naslednji trenutek odnese v neznane pokrajine: / čas ga izplava, ranjenega. / Ali na drugem mestu: / Ura sem in pesek v njej. /

V zvezi s to po svojem bistvu narcisistično pozicijo, z osredotočenjem Jaza samega nase, je tudi specifičen odnos med pesniško in avtobiografsko realiteto, obe skupaj se povezujeta v izrazito in večplastno strukturo, ki se imenuje poezija Tomaža Šalamuna. Vendar pa sizifovski napor fiksirati lastni Jaz, ga izrisati in popisati vse strani lastne biografije zaradi neizprosne sile časa nikoli ne more uspeti povsem. Zato je Šalamunovo pesnjenje hkrati tudi bitka s časom, poskus zaustavitve urinih kazalcev: / Rad umrem za tvojo bitko s časom, moja duša. / S poimenovanjem sveta, ki se zgodi z vsako pesmijo, se čas za trenutek zaustavi. Ko je pesem zapisana, ura spet neizprosno steče. To pa je tudi priložnost za kakšno novo pesniško zbirko.

Matevž Kos